

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МАТУРИДИ СИМПОЗИУМЫ
(ӨТКЕНІ, БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ)**

**ULUSLARARASI MATURİDİLİK SEMPOZYUMU
(DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ)**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MATURIDISM
(PAST, PRESENT AND FUTURE)**

БАЯНДАМАЛАР

BİLDİRİLER

PAPERS

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

ANKARA 2018

İnceleme Araştırma Dizisi
Yayın No:58

Uluslararası Maturidilik Sempozyumu Bildirileri

Baskı Tarihi: Ekim 2018

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Yayın Koordinatörü

Harun SARIGÜL

ISBN: 978-9944-237-71-0

Tasarım - Baskı

OLİVİN OFSET

www.olivinoffset.com

Uluslararası Maturidilik Sempozyumu Bildirileri / Editör: Prof. Dr. Sönmez KUTLU. –
Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2018 624 s.; 16x24 cm. –
(Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi inceleme-araştırma dizisi;
yayın no:58)

© Ahmet Yesevî Üniversitesi

Mütevelli Heyet Başkanlığı

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuğuoğlu Sokak. No: 30 06490 Bahçelievler/ANKARA

Tel: 0312 216 06 00 • Faks: 0312 223 34 29

www.ayu.edu.tr yayinlar@Yesevî.edu.tr

Kitapta ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarlarının olup, Ahmet Yesevî Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanlığı'nın görüşlerini yansıtmazlar.

ANKARA 2018

HANEFİLİK VE MATURİDİLİĞİN BEKTAŞİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Prof. Dr. Mehmet ATALAN

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Hacı Bektaş Velî'nin düşünce ve öğretilerine geniş anlamda yer veren Bektaşî metinleri, Bektaşîliği benimseyen kitlelerin yaşam biçimine yön veren erkan ve uygulamalar hakkında bize bilgi veren önemli kaynaklardır. Çok zengin bir içeriğe sahip olan bu eserler, aynı zamanda Bektaşî sûfilerine yön verip rehberlik edecek bir yol haritası hüviyetine sahiptirler. Bunların yanında Bektaşîliğin mahiyeti, yapısı ve tarihsel gelişimini iyi anlayabilmek ve bu çerçevede doğru tespitlerde bulunabilmek için Bektaşî metinlerinin ciddi bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Bektaşîlikte itikadî, fikhî ve tasavvufî öğelere rastlanılabileceği gibi, sosyal işleyiş ve tarihsel arka planla ilgili bilgilere de tesadüf edilebilir. Bu anlamda Bektaşî metinlerinde farklı, fikrî siyasî, ilmî ve edebî açıdan bir renk tonlamasının mevcut olduğunu görebiliriz. Bu da Bektaşîliğin bir şekilde etkilendiği grupları, zümreleri, kişileri, fikirleri ve görüşleri tespit etmeyi kolaylaştırmakta, bunun da ötesinde tarihatın yaşadığı kimi değişimleri gözler önüne sermektedir. İşte Bektaşî metinleri bu anlamda özellikle üzerinde durulması gereken, dahası içerdiği bilgiler itibarıyla güncel durumda oluşan pek çok soruna cevap bulunabileceği türde zengin metinlerdir.

Bektaşî metinlerinin hangi teorik ve pratik, ya da terminolojik ifadesiyle hangi itikadî ve fikhî mezhep anlayışıyla yazıldığı, Bektaşî metinlerinin kaynağı ve ait olduğu Bektaşîliğin bağlı bulunduğu inanç evrenini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak elimizdeki metinlerde bu eserlerin hangi mezhep anlayışına göre telif edildiği somut olarak yer almamaktadır. Çünkü Bektaşî metinleri içeriği itibarıyla tasavvufî-ahlakî tarikat metinleri olup, inanç esaslarının yer aldığı kelamî kitaplar ya da ibadet esaslarının anlatıldığı fıkıh kitapları değildir. Bu nedenle Bektaşî metinlerinde yer alan mezhebi unsurlar ancak mezheplerin ayrışmasında önemli olan bazı siyasî yaklaşımların tezahürlerini takip etmekle ortaya konabilir.

Anadolu'da yazılan *Makâlâtlar*, *Vilâyetnâmeler*, *Nefesler*, *Erkannâmeler*, *Gülbanklar*, *Fütüvvetnâmeler*, *Fakr-nâmeler* ve *Tercümanlar*,¹ insicamlı bir kelamî sistemi sürdüren mezhebî eserler olmaktan ziyade, tasavvufî nitelikli bir yapı içerir. Bu metinlerde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret inancını kapsayan temel İslâm inançlarının oldukça merkezi ve yerleşik bir konumda olduğunu gözlemlemek mümkündür. Ulûhiyet-Rububiyet inancı, peygamberlik inancı ve Hz. Peygamber'in nübüvvet ve

¹ Bektaşî kaynakları ilgili geniş bilgi için bkz., Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektâşîlik Yazıları Aleviliğin Yazılı kaynakları Buyruk*, Ankara Okulu yay., Ankara 2008, s. 31 vd.

velayet nurunu birlikte taşıması yönüyle, nübüvvet kurumu içerisinde önemli bir yere sahip olan Hz. Ali sevgisi, Bektaşî düşüncesi ve geleneği ile beraber temel renklerini büyük ölçüde İslâm'dan almıştır.²

Bektaşî metinlerinde çeşitli mezheplerin farklı görüşleri bazen iç içe bir görüntü arz edebilmekte ve bu anlamda senkretik bir yapı örneği ortaya çıkmaktadır. Hanefiliğin ve Maturidiliğin Bektaşîliğe etkileri belli bir süreç takibi merkeze alınarak incelenmesi, bu bakımdan son derece önemlidir. Dikkatle incelendiğinde, Bektaşîlikte İslâm'ın bir çatı kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum İslâm'ın sadece bir din olarak kabulünü ifade etmemekte, aynı zamanda dinin temel inanç esaslarının ana hatlarıyla hazmedildiğini de ortaya koymaktadır. Dahası toplumsal olarak İslâm dinine mensubiyetin vurgulandığını çağrıştıracak türde inanç esasları da Bektaşî metinlerinde yer almaktadır.

Bu noktada Bektaşîlikte var olan algı da, büyük ölçüde Hanefî-Maturidilikten beslenmektedir. Bektaşîliğin kendine özgü müstakil bir mezhep olarak algılanmasına engel teşkil eden sebep ise, yazılı kaynaklarından yola çıktığımızda, bu yapının farklı mezhebî unsurları içinde barındırıyor olmasıdır.³ Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen bazı Sufî tarikatları özellikle Yesevîlikten beslenen Bektaşîlikte itikadi açıdan Maturidî Hanefîlik hâkimdir. Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ında *iman akıl üzeredir* ifadesi yer alır. Bu fikir Mâtürîdî'nin görüşleriyle örtüşmektedir. Aynı şekilde İmam Mâtürîdî, imanda artma ve eksilmeyi kabul etmez. Ona göre büyük günah imandan çıkarmaz. Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ında bu görüşler aynen tekrarlanmaktadır. Bunlar Bektaşîlikle Maturidilik arasındaki ilişkiyi ortaya koymasından bakımından önemlidir.⁴

Maturidilikte ve Hanefîlikte kalıcı etkilerinin bulunduğu ifade edilerek, dinin öğrenilmesinde hem aklın hem de naklin öneminin vurgulanarak akla hâkim bir rol verilmesi, imanın tanımından hareketle iman-amel ayırımının yapılması, ayrıca müminin daima ümitle korku arasında bir tutum içerisinde olması gerekliliği gibi hususlar, Bektaşî metinlerindeki Hanefî-Maturidî etkilerin en somut göstergeleridir.⁵ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere ona göre aklın olmadığı yerden imandan da bahsedilemez. Hacı Bektaş Veli bu yaklaşımı ile Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî gibi iman olgusundan hareket eden bir düşünür sureti çizerken, Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'nin temsil ettiği akılcı-hadarî⁶ dini söylemin bir temsilcisi olduğunu ortaya da koymaktadır.

Etkinin Boyutları

İman Anlayışı ve Amentü Cümlesi

Bektaşîlikteki iman tanımı, Bektaşî metinlerinde Hanefîlik ve Maturidilik et-

² Krş., Temel Yeşilyurt, "Alevî Bektaşîliğin İnanç Boyutu", *İslâmiyat*, VI/3 (2003), s. 29-30.

³ Kutlu, *Alevîlik-Bektâşîlik Yazuları*, s. 50.

⁴ Bkz., Sönmez Kutlu, "İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Söyleşisi II", *Vatanbir Dergisi*, <http://www.sonmezkutlu.net>.

⁵ Kutlu, "Hadis Taraftarları, Eş'arîlik, Mâtürîdîlik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Ankuzem yay., Ankara 2006, s. 261-296. Ayrıca bkz., Şemsettin Günaltay, "Selçuklular Horasan'a indikleri zaman İslam dünyasının siyasal, sosyal, ekonomik ve dini durumu", *Bellekten*, VII (1943), 81-82. Krş., Hasan Onat, "Ahmet Yesevî'nin din anlayışı ve Bektâşîlikteki bazı yansımaları", *II. Uluslararası Türk Kültür evreninde Alevîlik Bektâşîlik Bilgi Şöleni*, Ed., Filiz Çelik, Tuncay Bülbül, Ankara I (2007), s. 213-226, 218.

⁶ Kutlu, "İslam düşüncesinde tarihsel din söylemleri olgusu", *İslamiyat*, 4(2001), IV/22 vd.

kileşiminin en önemli yansımalarından biri olarak kabul edilebilir. Ebû Hanife'ye göre iman, dil ile ikrar kalp ile tasdiktir, ameller imana dâhil değildir, büyük günah, şirk olmadıkça imana zarar vermez. Taat de, iman olmadıkça kişiye fayda vermez.⁷ *Mâturîdî de bu hoşgörüyü dayalı iman anlayışını aynen benimsemiştir. Ancak dil ile ikrarı kişinin dünyada mümin muamelesi görmesi için şart koşmuştur. Ayrıca dinin kaynağının akıl olduğu ve imana akılla ulaşılabileceğini ileri sürmüştür. İmanın lügatte tasdik anlamına geldiğini ifade eden Mâturîdî de, tasdik olan bir şeyin de sadece kalpte olabileceğini dolayısıyla imanın yerinin kalp olduğunu ve tasdik olduğunu ifade eder.*⁸ İmanı iman yapan şey yani imanın hakikati, kalbin tasdikidir. Dil ile söylemek veya marifet anlamında bilmek şeklinde imanın kabul edilemeyeceğine değinen Mâturîdî, bu kabulünün Kuran'ın iman konusundaki ortaya koyduğu bir anlam olduğunu ifade eder ve bu şekildeki bir iman anlayışına Kuran'dan şu delilleri getirir: “İnsanlardan, inanmadıkları halde, “Allah'a ve ahiret gününe inandık” diyenler vardır. Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler.”⁹

Bektaşî metinlerinde *İmam Mâturîdî'nin bazı itikadî görüşlerinin kabul edilmiş olduğuna dair ifadeler bu hususun en somut tezahürü olarak kabul edilebilir. Bu durumun bilinçli olarak dile getirilmiş olup, Hacı Bektaş Velî'ye ulaşan bir sürecin tezahürüdür.*¹⁰ Hanefilik¹¹ ve Maturidilikte var olan ve genel İslâmî telakkilere uygun olarak amentü veya iman esasları şeklinde ifade edilen altı unsur Bektaşîlikte de kabul edilmekte ve bunlar şeriatın ilk makamı olarak değerlendirilmektedir. Şeriat'ın ilk makamı iman getirmektir. İmanın da altı şartı vardır. Onlar da; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kaderin, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır.¹² Burada da ele alınan inanılacak nesnelere veya imanın şartları Ebû Hanife ve Mâturîdî'nin görüşleriyle aynıdır.

Ebû Hanife'ye göre iman; dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir. Sadece ikrar ya da sa-

⁷ İmam-ı A'zam Ebû Hanife (148/767), İmam-ı Azamın Beş Eseri, Çev., Mustafa Öz., İFAV., Yay., 2. Basım, İstanbul 1992, s. 57.

⁸ *Mâturîdî'nin hoşgörüyü dayalı iman anlayışı için bkz., Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî (333/944), Kitâbu'l-Tevhid*, nşr., Bekir Topaloğlu-M. Aruçi, Ankara 2003, s.487 vd.; el-Mâturîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, İlmi Kontrol: Bekir Topaloğlu. I-XVII, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005-2010, IV/227. Ayrıca bkz., Kutlu, *Alevilik Bektâşîlik yazıları*, s. 37.

⁹ 2. Bakara, 8-9.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz., Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar*, Aktif Yayınevi, Ankara 2008, s. 126-127. Teber, “Bektâşî Erkânâmelerinde mezheplerüstü yaklaşım: ahlâk merkezli din anlayışı”, *Uluslararası Hacı Bektaş Velî Sempozyumu 7-9 Mayıs 2010*, s. 637-659 I-II, II/637-659, Ankara 2011, II/660-663.

¹¹ Ebû Hanife, *el-Fıkhü'l-Ekber*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, İstanbul 1981, s. 74.

¹² *Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât, (E. Coşan)*, Ankara 1996, s. 8; *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, haz., Abdurrahman Güzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, İstanbul Süleymaniye kütüphanesi yazma başışlar bölümü, No: 3921, 51 vr., 1b, 2a, 3b, 4a, 5a, 5b, 8a, 8b, 11a, 11b, 12a, 15a, 16a, 16b, 17a, 17b, 19a, 19b, 23a, 23b, 25a, 25b, 26a, 26b, 27a, 27b, 28b, 29a, 29b, 31a, 31b, 32a, 34a, 35a, 36b, 37a, 37b, 38a, 39a, 39b, 40a, 40b, 42a, 43a, 47a, 50b, 51a, 51b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 5393/3, 63b, 64a, 64b, 65a vd. Abdulganî Muhammed b. Alaüddin el-Hüseynî er-Radavî (930/1524), *Fütüvvetnâme-i tarikat*, Hasan Özdamar nüshası, vr. 30b. Fütüvvetnâmelerde mezhebi unsurlar ilgili geniş bilgi için bkz., Osman Aydınlı, “Bektâşî Fütüvvetnâmelerinde Mezhebi Unsurlar”, *I. Uluslararası Hacı Bektaş Velî sempozyumu 7-9 Mayıs 2010*, I-II, II/637-659, Ankara 2011, II/644-649.

dece tasdik iman olmaz. Çünkü sadece ikrar iman olsaydı, bütün münafıklar mümin olurdu. Eğer sadece tasdik iman olsaydı, o zaman bütün kitap ehli mümin olurdu. Oysaki Yüce Allah Kuran'da “Allah, ikiyüzlülerin yalancı olduklarını da bilir”¹³ ve “Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu (peygamberi) öğullarını tanıdıkları gibi tanurlar,”¹⁴ buyurmaktadır.¹⁵ Başka bir ifadeyle iman; tasdik, marifet, yakîn, ikrar ve İslâm'dır. Zira insanlar tasdik bakımından üç halde olurlar. Bir kısmı Allah'ı ve Allah'tan gelen şeyleri kalp ve dil ile tasdik eder. Bir kısmı da kalp ile tasdik ederken dil ile yalanlar. Allah'ı ve Allah katından gelen şeyleri kalp ile tasdik ve dil ile ikrar eden kimse hem Allah katında hem de insanlar nazarında mümindir. Diliyle tasdik edip kalbiyle bunu yalanlayan kimse, Allah katında kâfir, insanlara göre ise mümin olur. İkrar ve şahitliği sebebiyle onu mümin diye isimlendirmeleri gereken insanlar onun kalbinde olanı bilmezler. Dili ile inkâr edip kalplerindeki imanını gizleyen bazıları da, Allah katında mümin iken insanlara göre kâfir olur. Allah nezdinde mümin olsa da imanını gizlemek için böyle yaptığını bilmeyen kimse, ona kâfir diyebilir.¹⁶ Bununla birlikte Ebû Hanîfe'ye göre imanın asıl yeri kalptir.¹⁷ Yine Ebû Hanîfe'ye göre iman: Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun bir olup ortağı olmadığına, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, cennetine, cehennemine, kıyamete, hayır ve şerrine, hiçbir kimseye kendi amelini yaratma gücünün verilmediğine¹⁸ insanların kendisi için yaratıldıkları sonuca ve ilâhî takdirin ceryan ettiği şeye yöneleceklerine şahitlik etmektir.¹⁹

İmanı kalbin tasdiki olarak tanımlayan Mâtürîdî,²⁰ imanın gerçekleşmesinde önceliği kalbi tasdike verir. Zira iman kalp işidir. Mü'min sıfatına sahip olmak için kalp ile tasdik etmek yeterli olup dil ile ikrar etmek zorunlu değildir. Çünkü dil ile ikrarın, kalbin tasdikine işaret etmekten başka bir anlamı yoktur. Bu sebeple o, imanın kalbin tasdiki olduğunu ya da imanın (tasdikin) kalpte bulunduğunu eserlerinde sıkça vurgulamaktadır. İman anlayışını *tasdik* kavramı üzerine bina eden Mâtürîdî, kelimenin sözlük anlamından hareketle bu sonuca ulaşmaktadır.²¹ Kalpte yer edinmediği sürece yalnızca dil ile yapılan ikrarla imanın gerçekleşmeyeceğini ifade eden Mâtürîdî'ye göre konu ile ilişkin ayetler incelendiğinde dil ile yapılan ikrarın kalp ile onaylanması gerektiğini ortaya çıkmaktadır. “Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla inandık diyenler”²² “Bedeviler inandık dediler. De ki: siz iman etmediniz ama boyun eğdik deyin, iman sizin kalplerinize henüz yerleşmemiştir”,²³ ayetleri kalpleri iman etmediği halde sözle bunu ifade edenlerin iman etmiş sayılmayacağını ifade et-

¹³ 63. Münâfikûn, 1.

¹⁴ 2. Bakara, 146.

¹⁵ Ebû Hanîfe, *el-Vasiyye*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın beş eseri içinde, İstanbul 1981, s. 87; Ebû Hanîfe, *el-Fikhü'l-Ekber*, s. 74.

¹⁶ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın beş eseri içinde, İstanbul 1981, s. 18.

¹⁷ Ebû Hanîfe, *el-Fikhü'l-Ebsat*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın beş eseri içinde, İstanbul 1981, s. 64.

¹⁸ Ebû Hanîfe, *el-Fikhü'l-Ebsat*, s. 46.

¹⁹ Ebû Hanîfe, *el-Fikhü'l-Ebsat*, s. 47.

²⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III/312; V/39-40, 410; VI/23, 248; VII/97.

²¹ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I/38; III/261; VI/248.

²² 5. Maide, 41.

²³ 49. Hucurat, 14.

mektedir. Eğer iman sadece dil ile oluşsaydı bedeviler bunu ifade edince kendiliğinden sadık kimseler konumuna girerlerdi. Aynı şekilde Mâtürîdî “*Münâfıklar mutlaka sizden olduklarına dair yemin ederler. Hâlbuki onlar sizden değildir*”²⁴ ayetini zikrederek iman için sadece dil ile ikrarın yeterli olamayacağını delillendirmektedir.²⁵

Hacı Bektaş Veli'nin kabul ettiği imân, dil ve gönül üzere olan imandır: “İmanın herkesçe bilineni; kalp ile tasdik, dil ile ikrar olduğudur. Kim Çalap Tanrı'ya gönülden tanıklık yapmazsa mutlak kâfirdir.”²⁶ *Erkânâme*lerde de dil ile gönül üzere olan iman vurgusu göze çarpmaktadır. “İman ve İslam demek kalp ile tasdik ve dil ile ikrardır.”²⁷ *Fakr-nâme*'de ise iman şöyle tanımlanmaktadır: “Kişinin inancına şüphe karışmışsa onun imanı dürüst yani tam (tahkiki) değildir.”²⁸

Hacı Bektaş Veli'nin düşünce sisteminde iman önemli ve öncelikli bir kavramdır. Bu nedenle iman, her çeşit bireysel tutum ve davranışın teorik temelini oluşturmaktadır. Hacı Bektaş Veli'ye göre iman; *dört kapı, kırk makam* içerisinde şeriat makamlarının birincisidir²⁹ ve her çeşit tutum ve davranışı da önceler. Gerçek anlamda bir iman taşımayan bireyin, son anlamda tutum ve davranışlarının da dinî açıdan bir anlamı olmamakta, daha açık bir anlatımla imandaki bir çarpıklık ve gerçek dışı tutum ve davranışların hükümsüz kalmasına neden olmaktadır.³⁰ İmana neye inanılması gerektiği sorusunu yöneltme, onun nesnelere belirler. Kur'an'ın bunu, ulûhiyet, peygamberlik ve ahiret yaşamı üçgeninde oluşan inançlar bütünüyle sınırladığı görülür. Geleneksel inanç sisteminde *amentü* cümlesi olarak ifade edilenler,³¹ Hacı Bektaş Veli tarafından da imanun unsurları ve şartı olarak görülür.³² İmanın bu nesnelere içermesi gerektiği olgusu, Hacı Bektaş yorumlayan yazarlarca da teyit edilir.³³ ***Küfür, imanun temel unsurlarının reddedilmesi olarak tanımlanır.***³⁴

İmanın sözlü anlatımı önemli bir unsur olmakla birlikte, Bektaşilikte bu ikrarın kalbî bir kabulleniş şöyle ifade edilir: Dil ile ikrar edip de kalbiyle tasdik etmeyen kimse münâfıktır ve münâfıklar Cehennem in en alt katında yer alacaklardır.³⁵ Bir başka anlatımla imanla ilgili olarak, sözlü anlatımla kalbî kabulleniş arasındaki bir uyumsuzluk kabul edilemez.³⁶ Kalbin tasdiki ile dilin ikrarı arasında tesis edilen bu birlik, imanun özünü oluşturmaktadır. Zira Hacı Bektaş Veli'ye göre insanın bir iç dünyası bir de dışa yansıyan yönü vardır. Allah-insan ilişkilerinde insanın zorunlu sebeplerle de olsa bu iki dünyası uyumsuzluk göstermemelidir. Bugün '*kalp ile tasdik, dil ile ikrar*' şeklinde benimsenen bu birlik, imanun özünü teşkil eder.³⁷

Bektaşî metinlerinde Mâtürîdî mezhebinin etkisinin bulunduğu dair bir diğer

²⁴ 9. Tevbe, 56.

²⁵ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I/35, IV/227, 274; el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 471-472.

²⁶ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat* (E.Coşan), s. 14.

²⁷ *Erkânâme*, Hacı Bektaş ilçe halk kütüphanesi, No:36, vr. 4a.

²⁸ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 2b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 64a.

²⁹ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (A. Güzel), Ankara 2002, s. 66.

³⁰ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (E.Coşan), s. 18; *Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât* (A.Güzel), s. 193-194.

³¹ Ebû Hanife, *el-Fikhü'l-Ekber*, s. 74.

³² Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (E.Coşan), s. 8.

³³ Aziz Yalçın, *Makâlât-ı Hacı Bektaş Veli* (yorum ve açıklamalarla), Der yayımları, İstanbul 2000, s. 173.

³⁴ ***Üveysilikten Bektaşiliğe Kitâb-ı Cebbâr Kulu***, haz., Hasan Yüksel-Saim Savaş, Sivas 1997, s. 22-23.

³⁵ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (A.Güzel), s. 177.

³⁶ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (A.Güzel), s. 68.

³⁷ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (A.Güzel), s. 68.

somut veri de, “tekvin” konusudur.³⁸ Bu konu; Mâtürîdîliğin en belirgin niteliği olan ve Eş’arîlikle arasında derin ihtilaflara yol açan hususların başında gelmektedir. Bektaşî metinlerinde, Allah’ın sıfatları arasında Tekvin sıfatına da yer vermiş olması Maturidilik mezhebinin etkisini göstermesi bakımından önemli bir husustur.³⁹

Mâtürîdîlere göre peygamberlik müessesesi lüzumludur ve insanların bazı şeyleri bilme konusunda peygamberlere ihtiyacı vardır. İlahî hikmet bunu gerektirmektedir.⁴⁰ *Mâtürîdî, bunu genel anlamda söyler fakat peygamberlerin taklit edilmesini ise aslında peygamber olan zatın peygamber olduğuna dair kesin deliller getirmesinin gerekliliğine vurgu yaparak, bir kimsenin peygamber olduğunu kabul ettikten sonra onun dediklerini kabul etmenin körü körüne bir taklit olmadığını aslında o zatın peygamberliğini kabul etmenin temelde delile dayandığını söyler.*⁴¹ *İmanın hakikati olan tasdikın temelde bir delile ve istidlale dayanması gerekir. Mukallit kimselerin imanı da delil ve istidlâlden uzak olup sadece taklide dayandığından sahibine bir faydasının olduğu söylenemez. Tasdikın hiçbir zorlama olmadan kişinin kendi iradesi ile bilgi ve düşünce temeline oturmuş olarak gerçekleşmesi gerekir.*

Maturidilikte Hz. Peygamber’in mucizeleri üç kısımda mütalaa edilir. Birincisi, Aklî mucizesidir. Bu, bütün Arap toplumuna benzerini getirme hususunda meydan okuduğu Kur’an-ı Kerîm’dir.⁴² İkincisi, Hissî mucizeleridir. Bunlar, iki grupta ele alınabilir; Onun zatıyla ilgili olanlar. Buna yüksek yaratılış ve seciyesi, kendisinin önceki kitaplarda haber verilmiş olanlar girer. Resûlullah’ın zatı dışında olanlardır. Bunlar ise, Ay’ın ikiye yarılması, ağacın yürüyüp gelmesi ve benzeri. Üçüncüsüne gelince, Haberî mucizelerdir. Bunlar arasında Hz. Peygamber’in geçmiş ve geleceğe ait hadiselerle ilgili haberler, geçmiş peygamber ve ümmetlere dair kıssalar, Bedir savaşı dönüşünde bazı kimselerin öldürüleceğini yerleriyle birlikte haberler ve hadiselerin onun haber verdiği şeklide vuku bulması gibi olaylar sayılabilir.⁴³

Bektaşilikte, peygamberlerin hepsinin hak oluşu ve bunların hak tanıklar oluşuna inanmanın gerekliliği üzerinde durulur. Bunların hepsi masum ve paktırlar ve onlardan, bu masumiyetlerine zarar verecek hiçbir eylem gerçekleşmemiştir. Peygamberlere atfedilen sürçmeler büyük ölçüde söz konusu nasların tümüyle zahir anlamlarıyla ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle naklin açıklanması, yorumlanması, beşeri alana aktarılması ve ahiret âlemine ilişkin bilgilerin verilmesi için peygamberler gönderilmiştir. Peygamberler, Allah tarafından seçilmiş seçkin kimselerdir. Seçilerek gönderilen bu elçiler, Yaratan ile yaratılmışların en üstünü olan insanoğlu arasında rehberlik görevini yürütürler. Amaçları insana, insanlığa en iyi yolu göstermek ve onların yaratılış nedenlerine uygun hale getirmektir.⁴⁴ Hacı Bektaş Veli, Tanrı’nın Peygamberi iyilikle halka gönderdiğini, görevinin Hakk’a çağırma olduğunu ve böylece onun nebilik makamına ulaştığını ifade eder.⁴⁵

³⁸ el-Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, s. 60-61.

³⁹ *Erkânâme*, Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi, vr. 6b; Virânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 8a, 10a, 13b, 19b; Virânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 68b, 70b, 73b-74a, 79a.

⁴⁰ el-Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, s. 176-177.

⁴¹ el-Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, s. 4-5.

⁴² 2. Bakara, 23; 17. İsra, 88.

⁴³ el-Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, s. 202-205.

⁴⁴ Haydar Kaya, *Bektaşî İlmihali*, Ayyıldız yayımları, Manisa 1989, s. 8.

⁴⁵ Hacı Bektaş-ı Velî, *Kitâbu’l-Fevâid*, Can yayımları, İstanbul 2007, s. 27.

Hanefilik⁴⁶ ve Maturidilikte olduğu gibi,⁴⁷ Bektaşî metinlerinde şefaatin ve peygamber sevgisinin yansımalarını yoğun bir şekilde görmekteyiz. Hacı Bektaş Velî'ye göre, onun şefaatine talip olmak ve onu sevmeyenlerden uzak durmak önemli bir kulluk görevidir.⁴⁸ Bektaşî metinlerinde Hz. Muhammed'e olan sevgiden, onun sıfatlarından, mucizelerinden, gittikleri yolun onun yolu olduğundan bahsedilerek, ondan şfaat beklentileri dile getirilmiştir. Hz. Muhammed'in günah işlemiş müminlere, hatta onlardan büyük günah işleyerek cezayı hak etmiş olanlara bile şefaatinin hak olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹

Hacı Bektaş Velî, peygamberlere indirilen kitaplara ilişkin inancı da imanın rükünleri arasında görür.⁵⁰ Bir insan, Peygambere iman edip diğer peygamberleri ve kitapları inkâr etse böyle bir insan iman etmiş sayılmaz.⁵¹ Bektaşî metinlerinde Kur'an'dan bolca alıntılar yapılması ve kimi dualarda ayetlerin yer alması, Kur'an'a verilen önemin bir göstergesidir. Kur'an-ı Kerîm ve onun hükümleri kesinlikle tartışılmaz. Bilindiği gibi söz konusu eserlerin kaynağı ve orada vaaz edilen Müslüman hayat tarzını belirleyen ana unsur öncelikle Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu sebeple olsa gerek Kur'an-ı Kerîm, metinler içinde teferruatlı olarak anlatılmaz. Ancak Kur'an'ın yüz on dört sûre, altı bin altı yüz altmışaltı ayet olduğu açık bir şekilde farklı metinlerde ifade edilmektedir.⁵²

Hanefilik⁵³ ve Maturidilikte⁵⁴ olduğu gibi, Bektaşî metinlerinde Kur'an'ın yaratılmamış olduğunu ifade eden rivayetlerle başlar. Yazılan Kur'an'ın her çeşit şekil ve heyetten beri olduğu, bu yönüyle de kelâmullahın yaratılmamış olması gerektiği düşünülür. Ses ve harflerden oluşana gelince, bunun kelâmullah değil, kelâmullaha delalet eden şeyler oluşunu ifade etmek hoş karşılanmaz.⁵⁵

Bektaşîliğin inanç esaslarından ahiret telakkisine gelince; Kur'an'da ifade edilen İslâmî anlayışa paralel olarak kıyametin hak olduğu, diriliş, mahşer, cennet ve cehennem mutlak olduğu ifade edilir. Hacı Bektaş Veli, dünya yaşamında Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya bağlı kalan, yapın dediklerini yapan, yapmayın dediklerinden de sakınan insanların ahiretteki durumlarının marifet vasıtasıyla bilinebileceğini ifade ederek ahiret yaşamını dünya yaşamındaki yapıp-etmelerimizle ilişkilendirir.⁵⁶ Hacı Bektaş Veli, ahiret yaşamına inanmakla, bu inancın yüklediği dünyevi yükümlülüklerle de dikkat çekerek, ahirete ilişkin salt kuramsal inanç boyutunu ve lakaytlığı eleştirir.⁵⁷

⁴⁶ Ebû Hanîfe, İmam-ı Azamın Beş Eseri, s. 57-58.

⁴⁷ el-Mâtûridî, *Kitâbu'l-Tevhîd*, s. 475-484.

⁴⁸ Hacı Bektaş-ı Velî, *Kitâbu'l-Fevâid*, s. 27.

⁴⁹ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 28a-29b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 86a-87a.

⁵⁰ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat* (A. Güzel), s. 178.

⁵¹ *Kitâb-ı Cebbâr Kulu*, s. 30.

⁵² Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 8a, 27a; Vîrânî, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 68b, 85b; *Vilâyetnâme*, (A. Gölpinarlı), 13.

⁵³ Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ekber*, 71.

⁵⁴ Ebû Yusur el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi (Usûlü'd-Din)*, trc. Şerafeddin Golcuk, 2. bs. İst. 1988, s. 94-95.

⁵⁵ Fazlullah b. Ebi Muhammed Hurufi Tebrizi Esterabadi(796/1394), *Câvidannâme, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Farsça, no: 1000*, v. 31, 33.

⁵⁶ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat* (A. Güzel), s. 166.

⁵⁷ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat* (E.Coşan), s. 10.

Hanefilik⁵⁸ ve Maturidilikte olduğu gibi,⁵⁹ Bektaşî metinlerinde “Allah’u Teâlâ ahirette görülecektir” ifadesine yer verilir.⁶⁰ *Fakr-nâme*’de, tasavvuftaki genel anlayışa uygun olarak, Hakk’ı bilmek, tanımak için “öz”e nazar eylemek gerektiğini ifade eder ve Hakk’ı bilmeyenin Allah’ı görme imkânına kavuşmayacağını söyler.⁶¹

Bektaşî metinlerinde Peygamberin Mi’racı kabul edilmekle birlikte,⁶² Hz. Peygamberin miraçta Allah’ı görmesi ile ilgili bilgiler de mevcuttur. Allah’ın elçisi Hz. Muhammed şöyle buyurmaktadır: *Miraç gecesi Rabbimi en güzel surette gördüm.*⁶³

Bektaşî metinlerinde, Maturidilikteki gibi⁶⁴ kaza ve kader inancı da ön planda tutulur. Hayr ve şer olarak her şey Allah’tan gelir; kişinin, başına gelen şeylere menfi bile olsa rıza göstermesi gerekir.⁶⁵

Bektaşî metinlerinde dikkat çeken hususlardan diğer biri de, Maturidilikte ve Hanefilikte olduğu gibi Allah’u Teâlâ insana taşıyamayacağı yükü yüklememiştir. Bektaşî metinlerinde de Mâtürîdî inancıyla uyumlu ifadeler geçmektedir; “Şunu bil ki, Hak Teâlâ insana güçlük çıkartmak istemez. Zira Kur’an’ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır: *Allah, insanlara hiç zulmetmez. Fakat insanlar; kendilerine zulmederler.*⁶⁶ Ayet şu anlama gelmektedir. Hak Teâlâ hiç kimseye zulmetmez. Herkes kendi kendine zulmeder. sonuç olarak bir kimse kendi kendisine zulmediyorsa, o da zalimdir.⁶⁷

Bektaşilik ile Maturidilik arasındaki diğer önemli bir benzerlik de din-şariat ayrımıdır. Bu ayrım, en yalın halini Ebu Hanife’de bulmakla birlikte Mâtürîdî’nin özgün görüşlerinden birini teşkil etmektedir. Buna göre din birdir, şariat ise çok ve muhtelifdir. Dolayısıyla bütün peygamberler aynı dine, yani tevhid dinine mensup olmalarına rağmen şariatleri farklıdır.⁶⁸ İmam Mâtürîdî, ayette ifade edilen **şeraa lekum mine’d-dini**⁶⁹ ifadesinden hareketle din-şariat ayrımını netleştirmeye çalışmaktadır. Ayetteki söz konusu ifadeden hareketle dinin bütün peygamberlere emredilen aynı din olduğunu, bu dinin merkezinde Allah’ın birliğine ve O’na ibadet edilmesine vurgu yapıldığını dile getirmektedir. Ancak Maide 48. ayete atıfta bulunarak,⁷⁰ her topluluğa gönderilen şariatın farklı olabileceğine dair hususa da dikkat çekmektedir.⁷¹ **Mâtürîdî’nin din ve şariat kavramına yönelik görüşlerini dile**

⁵⁸ Ebû Hanife, İmam-ı Azamın Beş Eseri, s. 58.

⁵⁹ el-Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, s. 98-109.

⁶⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makalat (A. Güzel)*, s. 232.

⁶¹ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 1b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 63b.

⁶² Ca’fer es-Sadık, *Fütüvvetnâme*, Millet Genel Kutüphanesi: 902, vr. 10.

⁶³ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 17a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 77a.

⁶⁴ el-Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, s. 343 vd.

⁶⁵ Kitâb-ı Cebbâr Kulu, 94; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 11a, 31a, 43a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 71b, 89a, 97b.

⁶⁶ Yûnus, 10/44.

⁶⁷ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 21a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 80b.

⁶⁸ Kutlu, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”, s. 39.

⁶⁹ 42. Şura, 13.

⁷⁰ Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitâb’ı (Kur’an’ı) gönderdik. Artık aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik. Allah dileyeydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiğinde (yol ve şariatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah’adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri(n gerçek tarafını) O haber verecektir. 5. Maide, 48.

⁷¹ el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IX/111.

getirdiği bir başka ayet “Sonra din işinde, seni ayrı bir şeriat yoluna koyduk. Sen ona tâbi ol” ayetidir.⁷² Mâtûridî bu ayette ifade edilen “şeriat” kelimesinin lügat anlamlarına atıfta bulunarak yorumlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda şeriat millet (din), gidilen yol (mezheb) anlamlarına gelmekte, aynı zamanda Ebu Avsece’den aktardığı bir görüşe göre şeriat sünnet demektedir. Mâtûridî’nin bu açıklamaları dikkate alınırrsa, şeriatı Allah’ın insanlar için koyduğu sünnetler, üzerinde gidilen yol ve ahkâm olarak algılamak mümkün görünmektedir.⁷³ Bektaşilikte peygamberler vahiy ve mucizenin varlığıyla Tanrı kendine özgü kitabını kaldırarak, diğer bir kitap, şeriat getirdi. Önceki şeriatı kaldırıp, yerine şeriat getirmekle son makama erişti ve adı son peygamber oldu.⁷⁴

İman-Amel İlişkisi Bağlamında Etkileşim

Ebû Hanife’ye göre iman ve amel birbirinden ayrı şeylerdir. Müminin çoğu zaman bazı amellerden sorumlu tutulmaması buna delil gösterilir ki bu durumda müminden iman gitti denemez. Mesela adet gören bir kadın, namaz kılmakla sorumlu olmadığı halde ondan imanın muaf olduğu veya ona imanı terk etmesi gerektiği söylenemez. Allah’ın, oruç tutmayı bırakıp daha sonra kaza etmesini emrettiği kişiye imanı bırak, sonra onu kaza et denilmesi ise caiz değildir. Aynı şekilde fakirin zekât vermesi gerekmez demek caizken fakirin iman etmesi gerekmez demek ise caiz değildir.⁷⁵

Allah, ameli imandan ayırmıştır. “İnanıp yararlı iş işleyenler”;⁷⁶ “Hayır, kim iyilik yaparak iman ile imanı bütünüyle Allah’a teslim ederse”;⁷⁷ “Kim de mümin olarak ahireti dilerse”⁷⁸ ayetlerine göre iman amel değildir. O halde müminler imanlarından dolayı namaz kılar, oruç tutar, zekât verir, hacceder ve Allah’ı zikrederler. Müminler farzları yaptıklarından dolayı iman etmiş değillerdir. Şu halde farz ve ameller iman ettikten sonra ortaya çıkar. Bu durum, üzerinde borç olan bir kimsenin hâline benzer ki borçlu önce borcunu kabul edip sonra öder. Önce borcunu ödeyip, sonra bunu kabul etmez. Borcunu kabullenmesi ödemesinden dolayı değil aksine ödemesi borcunu kabul etmesinden dolayıdır. Aynı şekilde köleler, efendilerinin kölesi olduklarını bildiklerinden dolayı hizmet ederler, yoksa hizmet ettiklerinden dolayı onların kölesi olduklarını kabul etmezler. Başkalarının işinde çalışan pek çok insan vardır ki onların kölesi olduklarını kabul etmezler. Bunların çalışmaları da köle olduklarını kabul anlamına gelmez. Köleliği kabul ettiği halde çalışmayan birisinin çalışmaması, köleliğini kaldırmaz.⁷⁹

Ebû Hanife’ye göre iman artmaz ve eksilmez. Zira imanın artması küfrün azalması, eksilmesi de küfrün artması anlamına gelir. Bir şahsın aynı anda hem mümin ve hem de kâfir olması mümkün olmaz. Mümin gerçekten iman eden, kâfir de gerçekten inkâr eden kimsedir. Yüce Allah “İşte gerçekten inanmış olanlar bunlardır”⁸⁰ ve “İşte

⁷² 45. Casiye, 18.

⁷³ el-Mâtûridî, *Te’vilâtü ’l-Kur’ân*, IX/223, 224.

⁷⁴ Hacı Bektaş-ı **Veli**, *Kitâbu ’l-Fevâid*, s. 27.

⁷⁵ Ebû Hanife, *el-Vasiyye*, s. 87.

⁷⁶ 103. Asr, 3.

⁷⁷ 2. Bakara, 112.

⁷⁸ 17. İsrâ, 19.

⁷⁹ Ebû Hanife, *el-Âlim ve ’l-Müteallim*, s. 17-18.

⁸⁰ 8. Enfâl 4.

onlar gerçekten kâfir olanlardır,”⁸¹ buyurduğu için imanda şüphe olmaz. Asi de olsa Hz. Muhammed’in ümmeti olan kimseler gerçekten mümin olup, kâfir değildir.⁸² **Gökte ve yerde olanların imanı, iman edilmesi gereken şeyler bakımından artmaz ve eksilmez, ancak yakın ve tasdik yönünden artar ve eksilir. İnananlar, iman ve tevhit konusunda birbirlerine eşittirler. Ancak amel bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Daha geniş bir ifadeyle bütün müminler; marifet, yakın, tevekkül, muhabbet, rıza, korku, ümit ve iman konularında birbirlerine eşittirler. Ancak imanın dışındaki hususlarda birbirlerinden farklı olabilirler.**⁸³

“Size ne oluyor da: “Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, katından bize bir sahip çıkan gönder, katından bize bir yardımcı lutfet” diyen zavallı çocuklar, erkekler ve kadınlar uğruna ve Allah yolunda savaşmıyorsunuz?⁸⁴ “İnananların gönüllerinin Allah’ı anması ve O’ndan inen gerçeğe içten bağlanması zamanı daha gelmedi mi?”⁸⁵ Bu ve buna benzer ayetlerde Allah, müminleri, sergiledikleri birçok davranıştan dolayı kınamış, bu fiillerinden dolayı çetin olan azaba maruz kalacakları yönünde onları uyarmış fakat onları yine de müminler olarak vasıflandırmıştır. Daha doğrusu mümin vasfını onlardan soyutlamamıştır. “Bu ayetler, büyük günah işlenmesi halinde bile iman vasfının kişilerde devam ettiği gerçeğini bizlere ifade eder” diyen Mâtürîdî, böyle kimselerin imandan çıktığını söyleyenlerin görüşlerinin Kur’an’a uymadığını belirtir.⁸⁶ Bu doğrulamanın da insanın bizzat kendisinde bulunması gerekir. Başkasının doğruladığı bir şey diğer kişinin tasdiki için yeterli olmaz. Eğer bunu yapmadan kabul edecek olursa buna taklit denir. Mâtürîdî, körü körüne bir başkasını taklit ederek bir şeyin tasdik edilmesinin mazur görülmemeyeceğine dikkat çeker.⁸⁷

Hacı Bektaş Velî’ye göre, **İmanın yalnızca ten üzere olmadığını** belirleme, imanın pratiğe dönük veçhesi açısından da önemli imalara sahiptir. Daha açık bir anlatımla klasik kelamdaki iman ile amel arasındaki ilişkiye şöyle bir yorum getiriyor. İmanın ten üzere olması bir kişinin iman sahibi oluşunu, somut olarak eylemleriyle göstermesi anlamına gelir. Yani oruç, namaz, hac, zekat gibi yapıp yerine getirildiğini herkesin görüp tanıklık edebileceği fiillerin yerine getirilmesi demektir.⁸⁸ Bektaşî kültür yapısı içerisinde imana getirilen her bir açıklama da, imanın davranışa dönük yüzü önemli bir boyut olarak ele alınır. Hatta Cebbar Kulu, Maturidilerin aksine, bu eksikliği imanda eksiklik olarak görür. Ona göre, bir kimse imana gelse, şehadetinden sonra namaz kılmasa, oruç tutmasa, ibadet etmese, o kişinin imanı eksik kalır; zira iman gaybetten, bühtandan, gammazlıktan, haramdan ve Allah’ın yasakladığı davranışları yapmaktan zarar görür.⁸⁹ Bu açıdan bakıldığında iman, Tanrı’nın emrini tutup yasaklarından kaçınmayı da içerir.⁹⁰ Hz. Ali’ye nispet edilen bir görüşe göre, Müslüman olarak nitelenebilmek için *kelime-i tevhid*’i kabullenmenin yeterli⁹¹

⁸¹ 4. Nisâ, 151.

⁸² Ebû Hanîfe, *el-Vasiyye*, s. 87.

⁸³ Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü’l-Ekber*, s. 74-75.

⁸⁴ 4. Nisa, 75.

⁸⁵ 57. Hadid, 16.

⁸⁶ el-Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, s. 609, 610.

⁸⁷ el-Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, s. 4.

⁸⁸ Yalçın, *Makâlât-ı Hacı Bektâş Veli*, s. 174.

⁸⁹ *Kitâb-ı Cebbâr Kulu*, 75.

⁹⁰ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât (A. Güzel)*, s. 9.

⁹¹ *Vilâyetnâme*’de aktarılan bir olay, *Kelime-i Tevhîd*’e yapılan bu vurguyu daha da güçlendirmektedir.

ancak bunun yeni yeşermiş bir fideye denk olduğu ifade edilmekte ve bu fidenin namaz, oruç gibi ibadetlerle dallandırılıp yeşertilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.⁹² Bununla birlikte iman salt davranışlara indirgenmeyerek temel inanç esaslarını kabullendiği halde davranışa dönük olarak eksiklikleri bulunan bir insanın ancak *asi* olarak nitelenebileceği ifade edilir.⁹³ Daha açık bir anlatımla tutum ve davranışlar imanın özüne ait bir olgu olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü imanının gövdesi, dil ile ikrar, kalp ile inanmaktır. Ameller ise öze ilişkin bir rükün olarak düşünülmeyp, Amel ile davranışlar arasındaki ayrım *Makâlât*'ta kabul edilir.⁹⁴ Amelleri yerine getirmek, olgun insan olabilmenin bir koşulu olarak düşünülmemektedir.⁹⁵ Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ında iman ile amelin ayrılığına ilişkin vurgular mevcutsa da buradaki vurgu amelin ihmal edildiği veya önemsenmediği anlamında ele alınmamalıdır. Çünkü iman için şart koşulan ten-gönül-akıl birlikteliği imanının kalbî ve akli yönelişleri kadar uygulamalarla eşit şekilde dikkate katmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak Hacı Bektaş, bu anlatımlarıyla, ibadet ve imanın ayrı şeyler olduklarına işaret edip, ancak gerçek bir imandan sonra yapılacak ibadetin makbul olacağını savunuyor ve eğer bir insan gönülden kopup gelen bir yönelişle Allah'a ibadet etmiyorsa, yapmaya çalıştığı onca ibadetler onu gerçek bir iman sahibi yapmaz.⁹⁶

Mâtürîdî'ye göre, bir Müslüman işlediği büyük günahı sebebiyle imandan çıkmaz ve küfre de girmez. O, bu dünyada hakiki mümindir. Yalnız işlediği günahı dolayısıyla fasık, yani ahlaksız mümindir. İşlediği günah dolayısıyla Allah'ın cezalandırma tehdidinin muhatabıdır. Böyle birinin Ahiretteki durumu Allah'ın dilemesine kalmıştır; Allah isterse onun günahını bağışlar, isterse cezalandırır. İnsan, ne günahından dolayı ümitsizliğe kapılıp korku içerisinde, ne de affedileceği ümidiyle ümit içerisinde yaşamalıdır. İnsan korku ve ümit arasında bir tavır takınmalıdır.⁹⁷

Bektaşilikte ise "İmanın şartları ve bekasına sebep olan hususlar" başlığı altında havf ve reca konusu işlenmiş, kişinin daima Allah'tan korkması fakat onun rahmetinden de ümidinin kesmemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁸ Hacı Bektaş'a nispet edilen *Makâlât*'ta Allah'ın inayetinin, havf-u recâ ortasında olanlara ait olduğundan bahsedilmektedir.⁹⁹

Akılci Yorumun Tezahürleri

Mâtürîdî, hakiki imanının ancak akletmek suretiyle gerçekleşeceğini, imanının güzelliklerinin ve ne olduğunun ancak akli kullanarak ve tefekkür ile olacağını söyler. Böylesine bir imana sahip olan kimselerin imanını hiçbir zaman ve şartlarda terk etmeyeceğini ve güçlü bir imana sahip olacağını belirtir. Fakat taklit yoluyla inanan

Hacı Bektaş-ı Velî Bedehşan'ı zaptedince oradaki inançsızlar imana gelmiş ve ikrarlarını "Tanrı birdir, Muhammed elçisidir" esası temelinde Hacı Bektaş-ı Velî'nin hünkârlığının kabulü üzerine tesis etmişlerdir. *Vilâyetnâme* (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî), İnkılap Kitabevi, İstanbul, trz, (A. Gölpinarlı), s. 12. Krş. Esat Korkmaz, *Vilâyetname*, Can yayınları, İstanbul 1999, s. 30.

⁹² *Kitab-ı Cebbâr Kulu*, s. 56.

⁹³ *Kitab-ı Cebbâr Kulu*, s. 22, 75.

⁹⁴ "Değme ibadet, imana ermez; küfür de günahtır ama değme günah küfre ermez", *Makâlât*, (E.Coşan), s. 8.

⁹⁵ *Üveysilikten Bektaşiliğe Kitâb-ı Cebbâr Kulu*, s. 76.

⁹⁶ Yalçın, *Makâlât-ı Hacı Bektaş Veli*, s. 177. Ayrıca bkz., Radavî, *Fütüvvetnâme-i tarikat*, vr. 47a.

⁹⁷ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III/256-257; el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 418.

⁹⁸ *Erkânâme*, Hacı Bektaş ilçe halk kütüphanesi, vr. 7b.

⁹⁹ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât* (A.Güzel), s. 202.

bir kimsenin imanının hakiki iman olmadığını, böylesi bir imanı sürdürmesinin zor olduğunu belirtir. Bu konuda taklidin bir mazeret olamayacağını ve insanın mutlaka neye inandığını sorgulamak suretiyle araştırması gerektiğine vurgu yapar.¹⁰⁰

Hacı Bektaş Velî, iman ile akıl arasındaki ilişki bir şehir örneğiyle açıklamaktadır. Bu örnekte insan bir şehirdir ve bu şehrin iki sultanı bulunmaktadır. Bu sultanların ilahî yardıma erişeni/rahmânî olanı akıldır ve iman da aklın vekili olarak değerlendirilmektedir.¹⁰¹ Bu açıklama açık biçimde dini inanca rasyonel bir boyut önermekte; imana akli bir doğrulama ve kesinlik atfediyor görünmektedir. Hacı Bektaş'a göre iman kesin olmalıdır ve gerçek bir imana şüphe sokmak kolay değildir.¹⁰² Bu durumda eğer şüphe gelirse, iman gider; iman gelirse de şüphe giderilmiş olur.¹⁰³ **Çünkü iman akılla ilişkilidir; akıl ise sultandır ve ten içinde imanın naibidir. Sultan giderse naibin varlığı da düşünülemez.**¹⁰⁴

Bu açıklamalar iman-akıl-kesinlik arasındaki ilişkiyi hiç de kapalı olmayan bir biçimde ele veriyorsa da, Hacı Bektaş Velî'ye göre salt rasyonel bir değer biçim de iman için yeterli bir temel sağlamamaktadır. Çünkü aklın bilgi üretmesi, bilgiyi doğrulaması ve imana bilgiye dayalı bir temel sağlaması gerekmektedir. Hacı Bektaş'a göre iman sürekliliği, başta bilgi olmak üzere edep, haya, utanma, sabır gibi erdemlerle kuşatılmasına bağlıdır.¹⁰⁵ İmanın teorik temellerinin ötesinde bir takım ahlâkî davranışlar setiyle açıklanması, imana pratik bir çerçeve önermekte ve insanın ahlâkî davranışlarından hareketle imanı doğrulama imkanı vermektedir. Ahlâkî bir bakış açısından imanın nedeni artık edep olmaktadır ve inanan kişi kin, garaz gibi kötü davranışlardan uzak kalmalıdır. Çünkü edebi olmayanın imanı da olmaz.¹⁰⁶ Hacı Bektaş Velî imanın ahlâkî temellerine dikkat çekmesi hem dikkat çekici ve hem de oldukça önemlidir. Çünkü O, iman ile kötü huyları barındırma arasında çelişki görür. Böylesine bir kötülük içinde bulunan birinin Tanrı'nın kitaplarına ve tebliğlerine inandım diyebilmesini tam bir tutarsızlık olarak değerlendirir.¹⁰⁷

Bektaşî metinlerinde yine Maturidilikte olduğu gibi,¹⁰⁸ akletmek tavsiye edilmektedir.¹⁰⁹

İbadet Anlayışı Açısından Etkileşim

Bektaşî olarak adlandırılan zümrelerin Anadolu'ya geldikten sonra, en çok etkilendikleri çevrenin Hanefî kültür çevresi olduğu tarihsel veriler tarafından doğrulanmaktadır. Öyle ki Horasan ve Maverâünnehir'de Ehl-i Sünnet şemsiyesi altında

¹⁰⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, II/373; VIII/198-199.

¹⁰¹ *Makâlât*, (E.Coşan), s. 21; Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, (A.Güzel), s. 197.

¹⁰² *Makâlât*, (E.Cosan), s. 9.

¹⁰³ *Makâlât*, (A.Güzel), s. 254.

¹⁰⁴ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, (E. Cosan), s. 9.

¹⁰⁵ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, (E.Coşan), s. 21; Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, (A.Güzel), s. 197.

¹⁰⁶ *Kitab-ı Cebbâr Kulu*, s. 30, 75.

¹⁰⁷ Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, (A.Güzel), s. 178.

¹⁰⁸ el-Mâtürîdî, *Kitâbu'î-Tevhîd*, s. 4-5.

¹⁰⁹ “Ey Allah'a ortak koşan kimse, rahmeti, şefaati ve ermiş kimsenin tesirini kimden umarsın, aklet. Hakk'ın yol göstermesi, Muhammed'in şefaati ve İmam Ali'nin velayetidir ki Kur'an fahmedilmiştir.” (Virânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 28a-29b; Virânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 86b-87b.); “İşte hadis, işte ayet, insan olmak isterken, düşün ve anla; cahil olmak istersen düşünme, anlama.” (Virânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 22a-22b; Virânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 81b.)

görülmeven pek çok mezhep Hanefî kültür havzasının fıkihtaki tartışılmaz lideri Ebû Hanife'nin görüşlerine göre dini ve sosyal hayatlarını sürdürmekteydiler.¹¹⁰

Hanefilik, Kûfe'deki ekolünün öncülerinden İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye nispet edilen ve Ehl-i Sünnet içerisinde ilk sistemleşen fikhî mezheptir. Hanefilik olarak şöhret bulan mezhep, ismini, usulünü ve temel görüşlerinin teşekkülünde önemli bir paya sahip olan Ebû Hanife'den almaktadır. Mezhebin esaslarını belirleyen, Ebû Hanife(150/767)'dir. Sahabe ve tabiin neslinden birçok âlimin faaliyet gösterdiği ilim merkezlerinden biri olan Kûfe şehrinde yetişmiştir.¹¹¹ İmam Mâtürîdî de, bu çizgide yetişmiş olan Ebû Hanife'nin itikadî görüşlerinden yararlanarak kendi din anlayışını inşa etmiştir. Ebû Hanife ve Mâtürîdî, akıl taraftarlarının öncüsü olup, akli esas alan bir yaklaşımı temsil eder. Bu anlayış, Ahmed Yesevî ve onun hocası Yusuf Hemedânî'nin de görüşlerinin temelini oluşturmuştur.¹¹²

Mesela şehir Bektaşîlerinden olan Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve çevresi incelendiğinde onun Hanefî bir derviş olduğu, ibadetlerinde bu mezhebe göre amel ettiği ortaya çıkmaktadır. Onun mensup olduğu Abdal Musa tekkesinde ortaya çıkan çok sayıdaki Hanefî çevreye ait kitaplar, bu oluşumun içinde bu mezhebin etkisinin büyük olduğunu da göstermektedir. Kaygusuz Abdal'ın dinî bilgileri ve tasavvufî bilgileri Abdal Musa'dan aldığı dikkate alınırca, öyle anlaşılıyor ki hocası ve şeyhi Abdal Musa günlük ibadetlerde ve fikhî konularda Hanefî idi. Diğer taraftan Kaygusuz Abdal, Müzdelife'de akşam ve yatsıyı birleştirerek kılmıştır. Hanefiler akşam ve yatsı namazının Hacc yaparken Müzdelife'de birleştirilmesine ruhsat vermiştir. Bu durum, o ve onunla birlikte Hac yapan Bektaşîlerin fıkihta Hanefî olduğunu gösteren en önemli delillerden birisidir. Kaygusuz, şiirlerinde abdest alırken Şiîler gibi çıplak ayağa mest etmeyi kabul etmemiş Hanefiler gibi ayakların yıkanmasını benimsemiş, namazın içindeki ve dışındaki şartlarla guslün tarifini Hanefî fıkhına göre vermiştir.¹¹³

İtikadî alanın yanı sıra amelî sahada da Bektaşî metinlerinde daha başta şeriatın, "Hz. Muhammed'in amel ve davranışlara ilişkin getirdiği şeyler" olarak tanımlandığı görülür. Ayrıca ibâdetler ve bunların yerine getiriliş şekliyle ilgili olarak Erkân-nâmelerde ayrıntılı bilgiler mevcuttur. İtikadî konularda genel bilgilerle yetinilirken, ibâdetlerde küçük ayrıntılar bile dikkate alınmıştır. Hatta bu haliyle Erkân-nâmelerin küçük bir ilmihal niteliği taşıdığı bile söylenebilir. İmanla ilgili konularda geleneksel tasnif, ibâdetlerde de belli ölçüde uygulanmıştır.¹¹⁴

"Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise ona kulluk edin. İşte bu

¹¹⁰ Kutlu, *Alevilik Bektâşîlik Yazıları*, s. 48.

¹¹¹ Kutlu, "Hadis Taraftarları, Eş'arilik, Mâtürîdîlik", s. 266.

¹¹² Geniş bilgi için bkz., İsmail Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1995, I/241-242; Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektâş Velî ve Bektâşîlik*, Sezgin Neşriyat, III. Baskı İstanbul 1992, s. 253-54; Mahmut Bozçalı, *Alevî-Bektâşî Nefeslerinde Dîni Muhtevâ*, Horasan Yay., İstanbul 2005, s. 150.

¹¹³ Kaygusuz Abdal ve Abdal Musa ile ilgili geniş bilgi için bkz., Kutlu, *Alevilik Bektâşîlik Yazıları*, s. 50 vd.

¹¹⁴ Mesela ibadetlerle ilgili bilgiler "otuziki farz" olarak formüle edilmiştir. Bkz., *Erkân-nâme*, Hacı Bektâş ilçe halk kütüphanesi, vr.1b-15b; Ahmet Rif'at Efendi, *Mir'âtü'l-Makâsıd fî Def'i'l-Mefâsıd*, İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1293/1876. Krş. *Gerçek Bektâşîlik*, Haz. Salih Çift, İz Yay. İstanbul 2007, s. 167-175. Yine İslâm'ın beş esası, hafızada tutulması için, "Savm-u salât; hac-u zekât, kelime-i şehâdet" sırasıyla yer almıştır. *Erkân-nâme*, Hacı Bektâş ilçe halk kütüphanesi, vr.3b, 5b, 8b.

doğru yoldur”¹¹⁵ ayetine dikkat çeken Bektaşî metinleri, Allah’a kulluk etmek gerektiğini ifade etmektedir. O, Allah’a kulluk yolundan ayrılanlara, yarın ahiret gününde azap olduğunu şu ayetle delillendirmiştir:¹¹⁶ *Allah ve Resulünü incitenlere Allah, dünyada ve ahirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.*¹¹⁷

Hanefilik’te olduğu gibi Bektaşî metinlerinde İslâm’ın beş şartı sayılırken; kelime-i şahadet, namaz ve oruçtan bahsedildiği gibi zekâtın ve hacdan da bahsedilmektedir: “Âlemler Hz. Muhammed’in şanı için yaratılmıştır. Bunlar Allah dostluğu ve makamına ulaşmışlar, Cehennem azabından kurtulmuşlar ve ihtiyaçsızlık içinde olgunluk seviyesine erişmişlerdir. Her kim bunlardan şüphe duysa ve onların yolundan gitmese, ben müminim demesinin, kelime-i şahadet getirip namaz kılmasının, oruç tutmasının, hacca varmasının ve zekât vermesinin ona bir faydası yoktur. Bu dünyada her neye yönelse, haram olur. Ondan uzak durmak gerekir.”¹¹⁸ Haccın emredildiği, haccın farzlarının yerine getirildiği nakledilen başka ifadeler de mevcuttur.¹¹⁹

Tetkik ettiğimiz metinlerde, insicamlı olmamakla beraber, yaygın olarak kullanılan bir hadise dayandırılan İslâm’ın şartları; kelime-i şahadet, zekât vermek, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek¹²⁰ şeklinde verilmektedir. Devamında ise şu ifadeler yer verilir: Bir kimsenin Müslüman olması için kelime-i şahadet getirmesi gerekir. İslâm dininin ilk şartı olan kelime-i şahadet, Tanrı’nın birliğine ve Hz. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna inanmaktır.¹²¹

Bektaşîliğin önemli kaynaklarından *Velâyetnâme*’de de Hacı Bektaş Veli’nin namaz kılmasıyla ilgili bölümler bulunmakta yaptığı *ibadetle ilgili* detaylı tasvirler yapılmaktadır: “Tanrı’nın rahmeti Hacı Bektaş Veli, seccade üstüne çıkıp Tanrı dergâhına iki rekât namaz kıldı... Hacı Bektaş Veli halktan çekildi. Bir ibadet yurdunda karar etti. İbadete koyuldu. Riyazattan öyle bir hale geldi ki namazda rükû ettiği zaman başında mübarek beyni hareket eder, rükûdan kalkınca gene yerine gelirdi. Tam kırk yıl ibadet etti...”¹²²

Kur’an’da namaz, oruç, hac, zekât gibi ifa edilmesi gereken temel ibadetler sıkça emredilmektedir. Tasavvufî akımların, oluşturdukları yapıları sürdürmek, müntesipleri arasındaki bağı pekiştirmek için ibadetleri titizlikle yerine getirdikleri ve davranışların ıslah edilmesine büyük önem verdikleri görülür. İbadetler, şeriat kapısının ilk makamlarından birini ifade eder. Hacı Bektaş Veli’nin din anlayışını şekillendiren ortam tasavvufî bir ortam ve din anlayışının temel karakteri de tasavvufî bir İslâm anlayışıdır. Zahiri anlamda bu anlayışın inanç ve ibadet boyutundaki belirleyici eğilim Hanefiliktir. Çünkü bu husus eserde net olarak görülmektedir.

Bektaşî metinlerinde dikkat çeken hususlardan diğer bir ifade de, Hanefilikte olduğu gibi¹²³ namazın farz kılınışı Mîraç’ta ki anlatılardır; Vîrânî Baba, namazın

¹¹⁵ 3. Âl-i İmrân, 51.

¹¹⁶ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 17a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 77a.

¹¹⁷ 33. Azhâb, 57.

¹¹⁸ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 26a, 33b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 84b-85a, 90a.

¹¹⁹ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 7a, 33b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 67b, 90a.

¹²⁰ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 26a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 84b-85a. Ayrıca bkz., Âdâb-ı Erkân-ı Bektâşîyye: Yazma Eser, Yapı Kredi Sermet Çifter araştırma kütüphanesi, No:7/2.

¹²¹ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 29b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 87a.

¹²² *Vilâyetnâme*, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, İstanbul 1990, s. 8.

¹²³ Ebû Hanife, İmam-ı Azamın Beş Eseri, s. 59.

Allah tarafından Hz. Peygamberin ümmeti için miraç gecesinde elli vakit olarak farz kılındığını, Allah'ın onu beş vakte indirdiğini ifade etmektedir.¹²⁴ *Kim ortaya bir iyilik koyarsa, ona on katı verilir. Ortaya bir kötülük koyan ise ancak misliyle cezalandırılır. Onlara haksızlık yapılmaz*¹²⁵ ayetine dayanarak da beş vakit namazın elli vakit namazın yerine geçtiğini belirtmektedir.¹²⁶

Bunlar arasında İslam'ın şartları genel hatlarıyla belirtilmiş ve namaz vakitleri Hanefi mezhebi esasları doğrultusunda işlenmiştir.¹²⁷ Bektaşî metinlerinde namazın, Allah'ın emri çerçevesinde şartlarını taşıyan her Müslüman'a farz olduğu net bir şekilde açıklanmaktadır. Beş vakit olan *sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı* namazının haricinde, bütün bu uygulamalara uygun olarak namaz üç kısma ayrılmaktadır; Bunlardan birincisi belli bir yerde ikamet edenlerin kıldıkları namaz, yolculukta olanların kıldıkları namaz ve Cuma namazı.¹²⁸ Yine namaza hazırlık niteliği taşıyan abdestin farzlarından olan ayağın yıkanmasından bahsetmesi¹²⁹ Hanefiliğin etkisini göstermektedir.¹³⁰ Yine başka Bektaşî metinlerinde yer alan namaz vakitleri, rekâtları ve bunların hükümleri, Hanefilik esasları doğrultusunda belirlenmiştir. Buna göre Bektaşilikte günlük namazların rekat sayısı kırktır.¹³¹ Vitir namazı Hanefilerde üç rekatlık vacip bir namaz iken, diğer mezheplerdeki hükmü değişmektedir.¹³² Bektaşilikte ise, Vitir namazının üç rekatlık vacip namaz olarak geçmesi¹³³ Hanefilik etkisini ortaya koymaktadır.

Bektaşilikte Cuma namazının kılınabilmesi için gereken şartlar arasında, Cuma kılınacak yerin imamının bizzat padişahın kendisi tarafından görevlendirilmiş olması, namazın öğle vaktinde kılınması, cemaat hazır olduktan sonra hutbe okunması, imamdan başka en az üç kişinin camide gelmiş hiçbir kimsenin bu görevi ifa hususunda engellenmemesi gibi hususlar yer almaktadır.¹³⁴ ***Bütün bunlar Cuma namazının Hanefi mezhebi esasları doğrultusunda şekillendiğinin bir göstergesidir. Özellikle namazın kılınabilmesi için en az üç kişi şartının koşulmuş olması bu etkiyi daha net ortaya koymaktadır.***¹³⁵

Benzer türde etkileşim bayram ve cenaze namazında da rastlanır. Bayram namazı Bektaşilikte Hanefiliğin kabulü doğrultusunda vacip bir namaz olarak yerini almıştır.¹³⁶ Cenaze namazı da Hanefilikteki şekliyle yer almıştır.¹³⁷

Bektaşî metinlerinde İslam dininin ameli yönü izah edilmiş, ibadetlerin kâmil

¹²⁴ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 32b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 89b.

¹²⁵ 6. En'am, 160.

¹²⁶ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 16b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 76b, 89b.

¹²⁷ Abdullah b. Mahmud el-Mavsîlî (683/1284), *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, thk., Abdullatif Muhammed Abdurrahman, Beyrut 2005, I/110.

¹²⁸ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 32a, 34a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 89a, 91a.

¹²⁹ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 33a; 35a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 90a, 93a.

¹³⁰ el-Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, thk., Abdullatif Muhammed Abdurrahman, Beyrut 2005, I/10.

¹³¹ *Erkânnâme*, Hacı Bektâş İlçe Halk Kütüphanesi, vr., 9a.

¹³² el-Mavsîlî, *el-İhtiyar*, I/72.

¹³³ *Erkânnâme*, Hacı Bektâş İlçe Halk Kütüphanesi, vr., 9b.

¹³⁴ *Erkânnâme*, Hacı Bektâş İlçe Halk Kütüphanesi, vr., 9a-9b.

¹³⁵ el-Mavsîlî, *el-İhtiyar*, I/62.

¹³⁶ *Erkânnâme*, Hacı Bektâş ilçe halk kütüphanesi, vr., 11b-912a.

¹³⁷ *Erkânnâme*, Hacı Bektâş ilçe halk kütüphanesi, vr., 12b.

insan olma yolunda önemli bir vasıta olduğu vurgulanmıştır. Orucun da Allah tarafından altmış gün olarak farz kılındığı ve Allah'ın onu otuz güne indirdiği ifade edilmektedir.¹³⁸ *Oruç dahi otuz gündür.*¹³⁹ Bu ifadelerle Vîrânî Baba, otuz gün oruç tutan kişinin yıl boyunca oruç tutmuş gibi sevap kazanacağını ifade eden şu ayeti zikretmektedir;¹⁴⁰ *Kim ortaya bir iyilik koyarsa, ona on katı verilir...*¹⁴¹

Sonuç

Bektaşî metinlerinde genel İslami telakkilere uygun olarak *iman esasları* olarak da ifade edilen altı esası kabul edilmekte ve bunları şeriatın ilk makamı olarak değerlendirilmektedir. Bu, Bektaşilikte Hanefî-Mâtürîdî etkiyi göstermektedir. Bektaşilikteki inanç esaslarının temelinde, bu temeli sonuç olarak Hacı Bektaş Velî öğretisinde yer alan mezhebî unsurlar ona izafe edilen eserlere dayanıldığı sürece, Maturidilik ve bölgede yaygın olan İslâm kültürünün mirası ile ilişkilendirilebilir.

Bektaşî metinlerinde inanç konularında mezhebî taassup ön planda tutulmaksızın İslâm esasları içerisindeki Allah, peygamber ve ahiret inancından bahsedilmektedir. Bu eserde İslâm'ın Kur'an'daki evrensel değerleri öne çıkmaktadır. Bu anlamda, Bu metinlerinde var olan din anlayışı büyük ölçüde Maturidilik ve Hanefilikten beslenmiştir. Akla verilen önem, tekvin sıfatının Allah'ın subûtî sıfatlarından biri olarak kabul edilmesi, Allah'ın görülmesi, Kur'an'ın eksik olmadığı, mucize, şefaât gibi konularda Mâtürîdî etkileşiminin izlerini bulmak mümkündür. Fikhî ve amelî konularda da Hanefilikten izler taşımaktadır. Bu durum özellikle abdest, namaz, oruç, sadaka ve hacc gibi ibadetlerin tasnifi ve yerine getiriliş biçimlerinde kendisini göstermektedir.

Kaynakça

Abdulganî Muhammed b. Alaüddin el-Hüseynî er-Radavî (930/1524), *Fütüvvetnâme-i tarikat*, Hasan Özdamar nüshası.

Ahmet Rif'at Efendi, *Mir'âtü'l-Makâsıd fî Def'i'l-Mefâsıd*, İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1293/1876.

Aydınlı, Osman, "Bektâşî Fütüvvetnâmelerinde Mezhebî Unsurlar", *I. Uluslararası Hacı Bektaş Velî sempozyumu 7-9 Mayıs 2010*, Ankara 2011, II/637-659.

Bozçalı, Mahmut, *Alevî-Bektâşî Nefeslerinde Dînî Muhtevâ*, Horasan Yay., İstanbul 2005

Ca'fer es-Sadık, *Fütüvvetnâme*, Millet Genel Kutüphanesi: 902.

Cebbâr Kulu, *Üveysilikten Bektâşiliğe Kitâb-ı Cebbâr Kulu*, haz., Hasan Yüksel-Saim Savaş, Sivas 1997.

Ebû Hanife (148/767), İmam-ı Azamın Beş Eseri, Çev., Mustafa Öz., İFAV., Yay., 2. Basım, İstanbul 1992.

¹³⁸ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 32b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 89b.

¹³⁹ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 35a; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 93a.

¹⁴⁰ Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Süleymaniye, 16b; Vîrânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Yazmalar, 76b.

¹⁴¹ 6. En'am, 60.

- Ebû Hanîfe, *el-Vasiyye*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın beş eseri içinde, İstanbul 1981.
- Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın beş eseri içinde, İstanbul 1981.
- Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ekber*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın beş eseri içinde, İstanbul 1981.
- Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ebsat*, nşr. M. Zahid Kevserî, trc. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın beş eseri içinde, İstanbul 1981.
- Ebû Yusr el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi (Usûlü'd-Din)*, trc. Şerafeddin Golcuk, 2. bs. İst. 1988.
- Erkânâme*, Hacı Bektâş ilçe halk kütüphanesi, No:36.
- Fazlullah b. Ebi Muhammed Hurufi Tebrizi Esterabadi(796/1394), *Câvidannâme, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, Farsça, no: 1000.*
- Günaltay, Şemsettin, “Selçuklular Horasan'a indikleri zaman İslam dünyasının siyasi, sosyal, ekonomik ve dini durumu”, *Belleten*, VII (1943).
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât, (E.Coşan)*, Ankara 1996.
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât, (A. Güzel)*, Ankara 2002.
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Kitâbu'l-Fevâid*, Can yayınları, İstanbul 2007.
- Haydar Kaya, *Bektaşî İlmihali*, Ayyıldız yayınları, Manisa 1989.
- Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkibnâmesi*, haz., Abdurrahman Güzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Korkmaz, Korkmaz, *Vilâyetname*, Can yayınları, İstanbul 1999.
- Kutlu, Sönmez, *Alevîlik-Bektâşîlik Yazıları Aleviliğin Yazılı kaynakları Buyruk*, Ankara Okulu yay., Ankara 2008.
- Kutlu, Sönmez, “İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Söyleşisi II”, *Vatanbir Dergisi*, <http://www.sonmezkutlu.net>. (20.03.2015)
- Kutlu, Sönmez, “Hadis Tarafatları, Eş'arilik, Mâtürîdîlik”, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Ankuzem yay., Ankara 2006, s. 261-296.
- Kutlu, Sönmez, “İslam düşüncesinde tarihsel din söylemleri olgusu”, *İslamiyat*, 4/4(2001).
- Kutlu, Sönmez, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”, *İmam Mâtürîdî ve Maturîdîlik*, (ed. Sönmez Kutlu, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2000) adlı kitap içerisinde, s. 16-55.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (333/944), *Kitâbu't-Tevhid*, nşr., Bekir Topaloğlu-M. Aruçi, Ankara 2003.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (333/944), *Te'vilatu'l-Kur'an*, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu. I-XVII, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005-2010.
- el-Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud (683/1284), *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, thk., Abdullatif Muhammed Abdurrahman, Beyrut 2005
- Onat, Hasan, “Ahmet Yesevi'nin din anlayışı ve Bektâşilikteki bazı yansımaları”, *II. Uluslararası Türk Kültür evreninde Alevilik Bektâşilik Bilgi Şöleni*, Ed., Filiz Çelik, Tuncay Bülbül, Ankara I (2007), s. 213-226.

- Özmen, İsmail, *Alevî-Bektâşi Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1995.
- Sezgin, Abdülkadir, *Hacı Bektâş Velî ve Bektâşilik*, Sezgin Neşriyat, III. Baskı İstanbul 1992
- Teber, Ömer Faruk, *Bektâşi Erkânnâmelerinde Mezhebi Unsurlar*, Aktif Yayınevi, Ankara 2008.
- Teber, Ömer Faruk, “Bektâşi Erkânnâmelerinde mezheplerüstü yaklaşım: ahlâk merkezli din anlayışı”, *Uluslararası Hacı Bektâş Velî Sempozyumu 7-9 Mayıs 2010*, Ankara 2011. II/637-659.
- Vilâyetnâme* (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî), İnkılap Kitabevi, İstanbul, trz.
- Virânî Baba, *Fakr-nâme*, İstanbul Süleymaniye kütüphanesi yazma bağışlar bölümü, No; 3921.
- Virânî Baba, *Fakr-nâme*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 5393/3.
- Yalçın, Aziz, *Makâlât-ı Hacı Bektâş Velî (yorum ve açıklamalarla)*, Der yayınları, İstanbul 2000
- Yeşilyurt, Temel, “Alevî Bektaşiliğin İnanç Boyutu”, *İslâmiyat*, VI/3 (2003), s. 29-30.